

DOI: 10.17234/SocEkol.34.2.4

Joyce D'Silva i Carol McKenna (ur.)  
**REGENERATIVE FARMING AND  
SUSTAINABLE DIETS – HUMAN,  
ANIMAL AND PLANETARY  
HEALTH**  
Earthscan, London, 2025., 286 str.

Urednice Joyce D'Silva i Carol McKenna, iskusne aktivistkinje i stručnjakinje za dobrobit životinja, održive prehrabene sustave i okolišnu etiku, okupile su impresivan broj autora u zborniku *Regenerativna poljoprivreda i održiva prehrana – ljudsko, životinjsko i planetarno zdravlje* (*Regenerative Farming and Sustainable Diets: Human, Animal and Planetary Health*). Knjiga nudi cjelovit, ali pristupačan pogled na ključna pitanja suvremene prehrane i poljoprivrede, ne samo iz ekološke, već i iz zdravstvene, etičke i društvene perspektive.

Cilj zbornika je pružiti znanje i iskustva koja mogu poslužiti kao temelj za transformaciju prehrambenih sustava u smjeru zaštite planeta i zdravlja svih živih bića. Knjiga je proizišla iz međunarodne konferencije *Extinction or Regeneration*, održane u Londonu 2023. godine, i okuplja više od trideset autora iz područja agroekologije, veterine, ekonomije, javnog zdravstva i društvenih znanosti. Svi pokušavaju odgovoriti na temeljno pitanje: kako prehrabene sustave preoblikovati tako da postanu alat obnavljanja – umjesto sredstvo uništenja?

Urednice upozoravaju: „Vrijeme za promjenu još postoji – ali ne zadugo. Sljedećih nekoliko godina bit će presudne ako želimo prestati jesti putem ka izumiranju.” (str. 22)

Knjiga je podijeljena u šest tematskih cjelina. U prvoj se analizira utjecaj suvremenog prehrambenog sustava, osobito industrijske proizvodnje mesa na okoliš. Britanski autor i zagovornik dobrobiti životinja Philip Lymbery iznosi podatak koji teško ostavlja ravnodušnim: industrijsko stočarstvo koristi više od 75% ukupnog poljoprivrednog zemljišta, a pokriva manje od 20% ljudskih kalorijskih potreba. Uz to dolaze poznate, ali i dalje alarmantne posljedice: degradacija tla, zagađenje voda, emisije stakleničkih plinova i gubitak biološke raznolikosti. Lymbery ne zagovara potpunu eliminaciju mesa, ali snažno podupire smanjenje konzumacije i prelazak na održivije, tradicionalnije metode uzgoja, poput rotacijske ispaše i mješovite poljoprivrede. Ukratko: manje mesa, ali kvalitetnijeg, uz uzgoj koji poštuje prirodu.

Druga cjelina bavi se zdravstvenim aspektima prehrane. Ukazuje na snažnu povezanost između tipične zapadnjačke prehrane, bogate mesom, mliječnim proizvodima i industrijski prerađenom hranom, i porasta kroničnih bolesti poput dijabetesa tipa 2, kardiovaskularnih bolesti i određenih oblika raka.

Prehrambeni obrasci utemeljeni na biljnoj hrani, mediteranski, DASH (*Dietary Approaches to Stop Hypertension*), nordijski i tradicionalni azijski načini prehrane, prepoznati su kao ključni za prevenciju kroničnih bolesti. Vegetarijanske i veganske prehrane mogu zadovoljiti sve esencijalne nutritivne potrebe, ako su pravilno planirane.

Zanimljivo je da je dotaknuta i tema prehrane kućnih ljubimaca; sve više vlasnika pasa i mačaka prelazi na biljnu prehranu svojih ljubimaca, što otvara i nova pitanja i prostor za inovacije.

Osobito zabrinjava sve šira primjena antibiotika u industrijskom stočarstvu, koja pridonosi razvoju rezistencije i ozbiljno ugrožava učinkovitost antibiotika kod ljudi, što je već sada globalni javnozdravstveni problem. Gotovo 70% svih proizvedenih antibiotika koristi se u stočarstvu, najčešće ne za liječenje, već preventivno, zbog nehumanih uvjeta uzgoja. Ograničenje unosa mesa na 40 g dnevno moglo bi smanjiti upotrebu antibiotika za dvije trećine.

Treća cjelina usmjerena je na etičke aspekte, prije svega na položaj životinja u sustavu industrijskog uzgoja. Koncepti *One Welfare* i *One Health*, sve prisutniji u znanstvenim i političkim krugovima, ističu neraskidivu povezanost zdravlja ljudi, dobrobiti životinja i očuvanja okoliša.

Životinje, uključujući domaće i divlje, prepoznaju se kao sentijentna (*sentient*) bića s kompleksnim kognitivnim sposobnostima i emocijama. Industrijsko stočarstvo kritizira se zbog nehumanih uvjeta i negativnog utjecaja na okoliš, a zagovara se prijelaz na regenerativne pristupe uzgoju koji poštuju dobrobit životinja i ekološku ravnotežu.

Autori pozivaju ne samo na tehnička rješenja, već i na dubinsku promjenu odnosa prema životinjama. Ne radi se samo o boljim uvjetima uzgoja, već i o propitivanju naše ovisnosti o proizvodima životinjskog podrijetla. Donald M. Broom, profesor na Sveučilištu Cambridge i autor oko 400 recenziranih radova i 12 knjiga, ističe koncept „jedne biologije”, prema kojem su osnovni biološki procesi kod svih životinja, uključujući ljude, isti.

Središnji dio knjige donosi primjere iz prakse. Indijska znanstvenica i aktivistkinja Vandana Shiva piše o važnosti očuvanja lokalnog znanja i sjemena te o simbiozi biljaka i životinja. Australski agronom An-

dré Leu ističe ključnu ulogu tla u vezivanju ugljika i ublažavanju klimatskih promjena. Primjeri dolaze sa svih strana svijeta: od agrošumarstva u Tanzaniji, preko regenerativnog stočarstva u SAD-u, do integrirane poljoprivrede u Danskoj. Zajedničko im je jedno: povratak ekološkoj ravnoteži ne znači nužno smanjenje prinosa ili prihoda. Dapače, može značiti veću otpornost na krize, bilo klimatske, bilo gospodarske.

Primjerice, agroekološki projekti u Tanzaniji povećali su prihode poljoprivrednika za 142%, poboljšali sigurnost hrane i prehrambenu raznolikost te uveli tehnike koje povećavaju otpornost na klimatske promjene.

Industrijska poljoprivreda prikazana je kao mehanistička i militaristička: biljke i životinje tretira se kao objekte, a ne kao živa bića. Pesticidi, monokulture i degradacija tla dovode do gubitka bioraznolikosti. Nasuprot tome, regenerativna poljoprivreda temelji se na međusobnoj povezanosti biljaka, životinja i tla, poštujući njihovu sentijentnost i ulogu u ekosustavu. Time se može povećati plodnost tla, obnoviti bioraznolikost i smanjiti emisije stakleničkih plinova.

Peta cjelina fokusira se na inovativne modele koji već danas mijenjaju načine proizvodnje i prehrane: gradske farme, zadruge, školske programe biljne prehrane i porezne reforme koje nagrađuju održive prakse. Kao pozitivan primjer ističe se Danska, koja je razvila nacionalnu prehrambenu strategiju temeljenu na znanstvenim preporukama i smanjenju konzumacije mesa, s vidljivim rezultatima na terenu.

Ističe se važnost stalnog pokrivača tla, minimalne obrade i raznolikosti usjeva, kao i inovacija poput biouglijena i mineralnih ostataka za poboljšanje kemijskih svojstava tla.

Rune-Christoffer Dragsdahl, glavni tajnik Vegetarijanskog društva Danske, koje je pomoglo u postizanju značajnog sporazuma između vlade i parlamenta Danske, što je rezultiralo sredstvima od 675 milijuna danskih kruna za inicijative u razvoju sektora biljnih proizvoda, naglašava: „Površno gledano, zaista bi se moglo činiti da je Danska malo vjerojatno mjesto za ovu promjenu. Uostalom, Danska ima najveću proizvodnju životinja po glavi stanovnika na svijetu i poznata je po izvozu slanine i maslaca, kao i po visokoj domaćoj potrošnji životinjskih proizvoda. A lobiji za proizvodnju svinjetine i mliječnih proizvoda notorno su snažni. Ali to znači da slučaj Danske daje nadu ostatku svijeta. Jer ako se tranzicija može dogoditi u Danskoj, može se dogoditi bilo gdje.” (str. 275)

Završna cjelina nudi konkretne političke prijedloge: ukidanje subvencija za intenzivnu stočarsku proizvodnju, preusmjerenje sredstava prema regenerativnim praksama, uključivanje prehrane u klimatske politike i uvođenje ekoloških i etičkih kriterija u javnu nabavu.

Skriveni troškovi prehrambenih sustava – uključujući štete od emisija, zdravstvene probleme uzrokovane lošom prehranom i socijalne posljedice – predstavljaju ozbiljan teret za gospodarstva, osobito u zemljama s niskim i srednjim prihodima, gdje mogu dosežati i do 27% BDP-a.

Poslovni sektor ima važnu ulogu u promicanju održivih praksi – kroz ulaganja, suradnju u politikama i razvoj centara za biljnu prehranu. Ključno je smanjiti subvencije za industrijsko stočarstvo i poticati zdravije prehrambene izbore.

Lyla June Johnston, američka domorodačka autorica i glazbenica, ističe važnost povratka autohtonim, regenerativnim praksama

koje su živjele u skladu s prirodom. „Naši preci nisu bili samo lovci-skupljači, već su aktivno oblikovali svijet koji je funkcionirao za njih i za sav život oko njih. Pokazuju nam da prehrambeni sustavi ne moraju biti odvojeni od ekosustava – mogu biti njihov neodvojivi dio.” (str. 291)

*Regenerativna poljoprivreda i održiva prehrana* iznimno je vrijedan zbornik koji ne nudi samo dijagnozu, nego i niz konkretnih prijedloga. Iako globalnog dosega, njegova je poruka iznimno relevantna i za hrvatski kontekst – osobito kada govorimo o razvoju ekološke poljoprivrede, zdravijim prehrambenim smjernicama i etičkoj raspravi o dobrobiti životinja.

Svi autori slažu se u jednom: nužna je duboka transformacija prehrambenih sustava koja uključuje ekološku održivost, etiku odnosa prema životinjama, društvenu pravdu i suradnju svih aktera.

Poruka Philipa Lymberyja: „*No soil, no food. Game over.*” sažima cijelu knjigu i daje jednostavan, ali snažan podsjetnik što nam je činiti.

Ova knjiga namijenjena je svima koji žele razumjeti prehrambene sustave ne samo kroz prizmu tehnologije i ekonomije, nego i kao duboko društveno i moralno pitanje. Bilo da ste znanstvenik, student, aktivist ili poljoprivrednik, ova će vam knjiga pružiti i znanje i inspiraciju za djelovanje.

*Jelena Jakus*